

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás —
irodalmunk tükrében
IX.

Anyanyelvoktatásunk a Habsburg-birodalomban (1713–1830),
a reformkorban, a forradalom és szabadságharc korában (1830–1849),
a Habsburg önkényuralom idején (1849–1867)
az anyaországi oktatási rendszerbe tagoltan

V.

Európa tavasza — 1848

Anyanyelvoktatásunk történetében is dicsőséges nap 1848. március 15., valamint a forradalom és szabadságharc rövid ideje is. Szemtanúkat idézünk, akik a korabeli állapotokról nyelvi adatokat is nyújtanak:

„A magyar nemzetet félmilliónyi nemes ember képezte... Hát a többi? A tizenöt millió lakosa az országnak? A földművelő, a munkaviselő nép? A jobbágyság? Annak semmi szava nem volt. A »misera plebs contribuens« jogokkal nem bírt, csak kötelességekkel. Ő viselte az adó terhét, ő adta az újoncokat a rendes hadsereghez, s azok szolgáltak tíz esztendeig, szabadságolás nélkül. A jobbágy szolgált a földesúrnak ingyen, szántott, vetett, aratott, robotolt, forspontozott, fizette a termése után járó dézsmát, kéménye után a füstpénzt, csinálta az országutat, bírāja volt az »úriszék«, törvénye volt az »urbarium«. A bot volt a rangkülönbség jelképe a nemes és a jobbágy között. Tizenöt millió lakosnak nem volt hazája Magyarország. S talán a nemesi rend élvezte a szabadságot? Igen: ha a szabadság a tétlenségben, a tagadásban volna azonosítva. Nem tenni semmit, nem fizetni sehová, nem haladni semmi irányban... de alkotni, kezdeményezni, előre haladni, a jövő javára beruházni, ehhez minden út el volt zárva. Magyarország volt az európai országok között a leghátramaradottabb...

Csodák csodájának kellene történni, ha a népszabadság napja mégis felvirradna. Felvirradt. Március 15-ike volt 1848” (Jókai Mór. In: Bartók Lajos, Endrődi Sándor, Szani Tamás szerk., PETŐFI-ALBUM. Petőfi Társaság, 1898.).

„Magyar történet múzsája, / Vésőd soká nyugodott. / Vedd föl azt s örök tábládra / Vésd föl ezt a nagy napot! // Nagypáink és apáink, / Míg egy század elhaladt, / Nem tevének annyit, mint mink / Huszonnégy óra alatt.” „Ott áll majd a krónikákban / Neved, pesti ifjúság, / A hon a halálórában / Benned lelte orvosát.” „Föl a szabadság nevében, / Pestnek elszánt ifjai!... — / S lelkesülés szent dühében / Rohantunk hódítani. // És ki állott volna ellen? / Ezren és ezren valánk, / S minden arcon, minden szemben / Rettenetes volt a láng” (Petőfi Sándor: 15-dik március, 1848).

„Szolgásgunk idejében / Minden ember csak beszélt, / Mi valánk a legelsők, kik / Tenni mertünk a honért! // Mi emeltük föl először / A cselekvés zászlaját, / Mi riasztók föl zajunkkal / Nagy álmából a hazát!” (Petőfi Sándor: *A márciusi ifjak*).

Kik voltak a márciusi ifjak? Írók, költők, újságírók, történészek, színészek, jogászok, politikusok, egyetemisták, „egy csoport gyermek, ki belekap a sors gépezetébe, egy csoport poéta, ki politikát csinál, s aztán tízezrei a csatatéren elesett hősöknek, koszorúzott alakok a bitófán...” (Jókai Mór: *Huszonöt év után*. 1873.)

A Pesti Hírlap 1848. március 17-iki számából:

„A tegnapi nap történelmi nyomot hagyott maga után. Mi kezdetben csak demonstráció színét viselte, később erkölcsi, békés forradalommá alakult. Az események híre, melyek Francia- és Németországon át a szomszéd Bécsig törtek, s melyek ugyanazonegy eszme láncszemét képezték, náluk is ösztönszerű sejtelmet idéztek föl, miszerint a törvényhozásnak társadalmi úton is egy lökést kell adni, s e célból egyesülni kell...” Folytassuk Jókai szavaival: „Az országgyűlésen voltak kitűnő államférfiak, kik az életbevágó reformok szükségességét belátták s fényes szónoklatokat tartottak Eötvös József, Csengeri Antal, Szalay László, Kemény Zsigmond, Irinyi József... De hogy az ige testté váljon, előbb romba kell dőlni a régi rendi alkotmánynak, meg kell előtte születni egy népnek, egy magyar népnek. De hát lehet-e hatni a nemzet lelkületére írott szóval, nyomtatással, mikor itt nehezedik ránk az új eszme Heródese: a cenzúra? A március 15-ének indító oka nem a bécsi forradalom volt, hanem, amint nyomtatott adatok igazolnak, a »Pesti Körnek« az a határozata, hogy »a magyar nemzet tizenkét pontban formulázott kívánalmait« ne intézzük egyenesen az országgyűléshez, hanem elébb köröztessük az országban vidékszerte”. Ma talán azt mondhatnánk: az anyanyelv erejével, a szó hatalmával, jelszavakkal próbáltak változtatni... Dsida Jenő szavaival: „...mikor felejtett ősi szóra / kell megtanítani fiainkat”, hiszen társadalmi változásra azóta is hányszor volt szükség, és szükség lenne ma is.

De térjünk vissza Jókai szavaihoz: „Petőfi megírta költeményét: »Talpra magyar, hí a haza!« Én pedig a pesti tizenkét pontját a fiatal Magyarországnak: Mit kíván a magyar nemzet? A tizenkét pont összeállítása Irinyi József műve volt... Vasvári Pál kezében elefántcsont fogantyús botjával oly hevesen hadonászott, hogy a pálcátőr kirepült a botjából... »Jó ómen! Előre a vassal!« S ezzel a szóval kezdődött meg az örökké emlékezetes 1848-iki március 15-e, a sajtószabadságnak, a népszabadságnak

örökké emlékezetes napja... A mozgalomnak a lelke maga volt Petőfi. Az ő hazaszeretettől lángoló, szabadságérzettől áthatott költeményei voltak az előhírnökei az új korszaknak. Az ő lelke volt a korszellem vezető fáklyája. Mint költő is a világgöltészet szintjén álló lángész, aki egy lustrum alatt egy üstökőpályát futott meg az égen s művei összességében magának halhatatlanságot, nemzetének elismerést vívott ki késő századokra... Március 15-ének minden hulló csillagait Petőfi homloka gyűjté maga körül ez csillag-koszorúba... Ennek a hazafi falanxnak a tagjai: legelől Petőfi, Vasvári Pál, Irinyi József, Degré Alajos, Egressy Gábor, Vidacs János, Vajda János, Csengery Antal, Sükey Károly, Emődy Dániel, Bolyovszky Gyula, Oroszhegyi Józsa, Irányi Dániel, Vas Gereben, Ludassy Mór, Papp Gábor, Lisznyai Kálmán, Bérczy Károly, Tompa Mihály, Arany János, Helfy Ignác, Kerényi Frigyes, Pálffy Albert...” (Jókai Mór) (Néhány éve Vasvári Pál emlékét kopjafa őrzi Bánffy-hunyadon.)

Petőfi „világszabadság” szavát azóta emlegetjük, s azt a legendát is, miszerint Bem apó azt mondta volna a költőnek: „Uram, a hazának nem az ön kardjára, hanem a tollára van szüksége!”

A *Pesti Hírlap* és a *Pesti Divatlap* korabeli számai temesvári, nagybányai, aradi, kolozsvári, szatmári, zilahi, dési, oravicai s más helységekből közöltek tudósításokat, bennük „unió”, „unió és sajtószabadság”, „lelkes gyűlések”, „kokárda-tűzés” stb. szavakkal. Aradon utcanevet változtattak meg: Sajtószabadság utca, Kossuth utca, fáklyás menetet rendeztek, a Rákóczi indulót énekelték, Kolozsváron a Református Kollégium diákjai Batthyány, Deák, Kossuth és Széchenyi portrékkal feldíszített, kivilágított épületben ünnepeltek, az épület előtt Szóts Márton elszavalta Petőfi Sándor *Nemzeti dalát*, s a jelenlevők fölemelt ujjaikkal ihletetten mondták el az „esküszünk”-et. Szatmáron nemzeti zászlókkal, és „Szabadság, testvériség, egyenlőség” jelszavakkal vonultak fel.

A *Pesti Hírlap* 1848. március 18-iki száma a magyar királyi egyetem tanulóifjúságának kívánatait közölte, a *Pozsony* 1848. április 9-i száma a bécsi tanulóknak a magyar nemzethez intézett hirdetményét tette közzé.

Szabadságharcunk nemzetközi visszhangjáról szólva, Abraham Lincoln, Theodore Roosevelt is üdvözlét, Heinrich Heine, Cezar Boliac verseit is felolvassuk irodalomóráinkon.

Nemzeti jelképversek, énekek — anyanyelvoktatásunkban

A *nemzeti himnusz* a modern nemzeti állammal megszülető fogalom. Jelkép — egy megzenésített költemény, s nem minden esetben felel meg a himnusz irodalmi műfajának. Európában a 18. század végétől az egyik legfontosabb mintának a francia *Marseillaise* számított.

Közösségi, országhoz fűződő azonosulást fejeztek ki a „nemzeti” szentek középkori himnusza is. Az anyanyelvű művelődés kialakulásával, a magyar sajátosságoknak megfelelően — egymás mellett, néha egymással versenyezvén — léte-

zett a magyar műveltségnek egy protestáns és egy katolikus változata. A hagyomány szerint Bocskai István hajdúi a *XC. zsoldárt* énekelték harcba indulván, s azóta is a református templomokban hívők milliói éneklék: „Tebenned bízunk eleitől fogva, / Uram, téged tartottunk hajlékunknak. / Mikor még semmi hegyek nem voltak, / Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva; / Te voltál és te vagy, erős Isten, / És te megmaradsz minden időben.” ... „Taníts meg azért minket kegyelmessen, / Hogy rövid voltát életünknek értsük, / És eszeséggel magunkat viseljük. / Óh, Úr Isten, fordulj hozzánk ismétlen! / Míg hagyod, hogy élünk nyomorogjon? / Könnyörülj már az te szolgálidon!”

A katolikus magyarság körében nagy népszerűsége tett szert a 18. századból származó, *Boldog Asszony anyánk* kezdetű ének, Lancsarics Bonifác pannonhalmi szerzetes szerzeménye. Ez az ének régi magyar himnuszunk is, ma is a katolikus hívők milliói foháskodnak szavaival Szűz Mária segítségét kérve a Mindenhatóhoz: „Boldogasszony anyánk, / Régi nagy patrónánk, / Nagy ínségben lévén / Így szólít meg hazánk: / Magyarországról, romlott hazánkról, / Ne felejtkezzél el szegény magyarokról! // Nyisd fel az egeket / Sok kiáltásunkra, / Anyai palástod / Fordítsd oltalmunkra! / Magyarországról, romlott hazánkról, / Ne felejtkezzél el szegény magyarokról!”

A felekezeti tartalom természetesen egységben jelent meg a nemzetivel, hiszen a Szűz Máriához intézett fohász a magyarok nevében szól.

A függetlenségi érzelmeket és a szabadságharcos hagyományokat tartotta ébren legalább egy évszázadon keresztül a hatóságok által nem egyszer betiltott híres *Rákóczi-nóta*, amely 1708-ban született, és sokáig népünk himnusza is volt: „Jaj, régi szép magyar nép! / Az ellenség téged mikép / Szaggat és tép! / Mire jutott állapotod, / Romlandó cserép. / Mint egy kedves eleven kép, / Voltál olyan szép, / Magyar nép! / De a Sasnak körme között / Fonnyadsz, mint a lép. / Szegény magyar nép, / Mikor lész már ép? / Megromlottál, mint cserép. / Jaj, hát szegény magyar nemzet / Jóra mikor lép?”

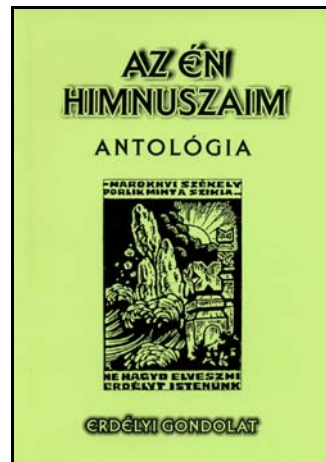
A Rákóczi-nóta induló formában lett közzismert és népszerű, Berlioz francia zeneszerző, valamint Liszt Ferenc feldolgozásában.

Ugyanezt a hangot üti meg Kölcsey Ferenc *Himnusza*, és Vörösmarty Mihály *Szózata*... Mindkettő a reformkor terméke.

S e két nemzeti imánk megírása után még 100 éve sem telt el, amikor magyar népünk ismét nagy bajba jutott, nagyobb, mint a török megszálláskor, nagyobb, mint a Habsburg-uralom idején: Trianon mondta ki a végső szót Magyarország feldarabolására. S 1921-ben született Csanády György szövege, Mihalik Kálmán zenéjére, a *Székely himnusza*. Természetes sorsa az üldözés, a betiltás volt, pedig egyre gyakrabban hangzott fel Erdélyben, családi ünnepeken, kint a havasokon, tábortűz mellett, s a népdalokhoz hasonlóan változatai is kialakultak. Az 1940-ben Rózsavölgyi és Társa kiadásában megjelent szöveg így hangzik: „Ki tudja merre, merre visz a végzet, / göröngyös úton, sötét éjjelen. / Segítsd még egyszer győzelemre néped, / Csaba király a csillagösvényen! // Maroknyi székely porlik, mint a szikla, / Népek harcától zajló tengeren. / Fejünk az ár ezerszer elborítja; / Ne hagyd el

Erdélyt, Erdélyt Istenem! // Ameddig élünk, magyar ajkú népek, / megtörni lelkünk nem lehet soha. / Szülessünk bárhol, földünk bármely pontján, / legyen a sorsunk jó vagy mostoha. // Maroknyi székely... // Keserves múltunk, évezre-des balsors, / tatár s török dúlt, labanc rabigált. / Jussunk e honban, magyar-székelyföldön, / Szabad hazában élni boldogan. // Maroknyi székely...”

A *Tebenned bíztunk...*, a *Boldog Asszony anyánk*, a *Rákóczi-nóta*, a Kölcsey és Vörösmarty alkotta *Himnuszunk* és *Szózat* kisebb-nagyobb megszakításokkal mindig jelent volt anyanyelvoktatásunk tanterveiben, tankönyveiben. A *Székely Himnusz* búvópatakként élt 1989-ig, s bár még nem szerepel tanterveinkben, tankönyveinkben, ma már több ünnepi alkalommal is felhangzik a *Himnusz* és a *Szózat* mellett. S a csíksomlyói búcsúra érkező, a milliót megközelítő zarándokok is természetesen éneklék, s reméljük, egyre több fiatal is érzi majd magáénak, vallja himnuszának... Várjuk az új anyanyelvi tanterveket, tankönyveket is, amelyekben helyet kapnak az előbb említett nemzeti énekeink, himnuszaink!

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában
a 2005-ben, illetve a 2007-ben megjelent,
himnuszokat tartalmazó antológiák

Brauch Magda

Beszélni kell!

1.

„Van-e fontosabb kapcsolat ember és ember közt, mint a szó?” ... „Aki tud beszélni, s akinek van kivel beszélnie, nem elveszett ember. Azok az igazi átkozottak, akik annyira elzárják maguktól a világot, hogy megtagadják a közlést is, a szót, az együvé tartozásnak ezt az egyedüli emberi bizonyosságát. Aki megtagadja a szót, az életet tagadja meg” (Benedek István: *Három kísregény*).

Az *Aranyketrec* című pszichiátriai tárgyú mű híres szerzője itt a lényegre tapintott. A sokat emlegetett szón, természetesen, magát a beszédet érti, hiszen a beszéd életető eleme a szó.

Valójában a beszéd az a képesség (többek között), amely megkülönbözteti az embert az alacsonyabb rendű élőlényektől. A beszéd, a szó az ember kiváltsága, amellyel élni kell, nem véletlenül él az a közmondás, hogy ahány nyelven beszél valaki, annyi embert ér, de ez csak akkor lehet érvényes, ha az idegen nyelveket anyanyelvi szinten bírja, és ehhez elsősorban anyanyelvének tökéletes ismerete szükséges.

Beszélni kell! Nem elsősorban nyelvgyakorlás céljából, hanem azért, hogy elidegenedő világunkban (tudom, ez közhely, de igazabb, mint bármikor) fenntartsuk az emberi kapcsolatokat. Napjainkban a beszélgetés, akárcsak az olvasás vagy a levelezés, valósággal luxuscikké vált, mert időigényes, mert sok helyen ki is iktatják a gyakorlatból. Az iskolákban és más oktatási intézményekben (főiskolák, tanfolyamok) az írásbeli, sőt a szóbeli hosszabb megfogalmazások is fölöslegesek, mert a vizsgákon tesztkérdések szerepelnek: 1, 2, x — ennyiből áll a mai „fogalmazás”, vagyis egyetlen épkézláb mondatot, sőt szót sem kell összehozni. (Megléhet, túlzok, de a gyakorlat bizonyítja, hogy ez a jövő útja.)

Ez a gyakorlat, amely kiküszöböli a hosszabb beszélgetést, többé-kevésbé az élet minden területén érvényesül: a munkahelyen, sőt már a családban is a „kérdézz-felelek” módszer terjed. A válasz: igen vagy nem (esetleg csak fejbólintással vagy rázással kifejezve). Aki hosszabb mondókába fog, mesélni akar a vele történekről, a napközben tapasztaltakról, esetleg tanácsot szeretne kapni társaitól, családtagjaitól — legyen akár felnőtt, akár gyermek —, hamar észre kell vennie, hogy nem figyelnek rá, vagy egy-egy, a televízióból ismert típuskifejezéssel intézik el: majd megoldjuk, nem jön össze, sajnálom, kapsz még egy esélyt, ez jó kérdés, nem mondd komolyan stb. Manapság ezek a semmitmondó sémák helyettesítik a hosszabb párbeszédet, az értelmes beszélgetést, ráadásul, akik használják őket, meg vannak elégedve „modern” szókinccsükkel, kifejezőképességükkel.
